

בס"ד

שיעורי הגר"א עוזר שליט"א ראש ישיבת אתרי

המתקיימים בבית הכנסת "מאור ישראל", בראנד 18, הר נוף

בענין:

פסוק 'נעבד'
ל ק ר ב ז

- תמד -

נמסר בש"ק פ' וארא ה'תשע"ו

בש"ק פרשת בא יחל השיעור אי"ה בשעה 9:00 בליל שבת ויהיה בענין:

פדיון הבן

בברכת שבת שלום

המארגנים

לקבלת השיעורים באימייל יש לכתוב בקשה ל"תמונת עיצוב גרפית": timnal@zahav.net.il

פסול 'נעבד' לקרבן

ובריטב"א נד). וכבר מפורש הדבר בירושלמי (ריש בכורים): אשירה שבטלה אין מביאים ממנה גזירין למערכה ולא בכורים שהבכורים כקדשי מקדש הן. וכן פסק הרמב"ם (איסורי מזבח ד, ו; וביכורים ב, טז) - הרי דלגבי גבוה לא מהני ביטול הע"ז. ואף על פי שהתור"ד כתב במקום אחד (בע"ז מו גבי אבני הר שהשתחוה לו) שביטול ע"ז מועיל אף לענין הקרבתה לגבוה - דעה יחידאית היא, ואין נראה להעמיד דברי הפנים-יפות לפי דעה זו. ואם כן קשה מהו שתירץ דבטלה במכירתה.

ב לבאר הענין בכללותו, נפתח בבאור דברי רש"י בחולין (מ). הנה מבואר במשנה ובגמרא (בע"ז מה-מו תמורה כח-כט ועוד) שדבר שאין בו תפיסת יד אדם, אם עבדו לו אינו נאסר בהנאה, כגון הר או בעל חיים שהשתחוו להם - מותרים להדימו. וכתב רש"י בבאור הגמרא בחולין, שאעפ"כ יש חילוק בין המחובר ובין בעלי חיים, שבע"ז הנעבדים חל עליהם שם אליל, ככתוב 'הן נזבח את תעבת מצרים' לפיכך תקרובת שהקריבו לפנייהם אסורה בהנאה. ואילו הר וכד' אינו נעשה 'עבודת אלילים', ומה שזבחו לו לא נאסר בהנאה. [רבנו תם (מובא בתוס' ע"ז מה). חלק על חילוק זה ונקט שאף תקרובת להרים אסורה]. והוכיח הר"י בתוס' (בע"ז שם) כפרש"י, ממה שרצו לומר בגמרא (שם מו): שדבר המחובר שנעבד, לא נאסר אף לגבי גבוה, כגון אבן שאין בה תפיסת יד אדם שעבדו לה - אינה נפסלת למזבח. ואילו בהמה ודאי פסולה, כפי שדרשו מ'משחתם' כנ"ל - הרי שיש חילוק בין בעלי חיים שחל עליהם שם עבודה זרה, ובין הרים וכד' שלא חל עליהם שם ע"ז, שלכך נסתפקו שמה אינם נפסלים למזבח.

ויש לתמוה על הוכחת התוס', הלא בגמרא שם פשטו לאסור לגבי גבוה את הנעבד במחובר, וא"כ הרי מזה מוכח לאידך גיסא, שאף קרקע עולם חל עליה שם 'עבודה זרה' שאל"כ למה נאסרה לגבוה. ומה עלה בדעת התוס' להוכיח מהסלקא-דעתין כרש"י בזמן שמהמסקנא נראה להוכיח להפך.

זמזבח מכאן כיסוד שייסד הגר"ז (הל' ע"ז חא) בדברי הרמב"ם (וכ"כ הגרא"ז שם), שחלות פסול 'נעבד' לקרבן, אין ענינו משום חלות שם עבודה זרה שחל בהמה אלא משום שנעשה בו מעשה עבירה, וכמו הנרבע שפסול לקרבן בגלל מעשה העבירה. ובזה פירש דברי הרמב"ם (בהלכות איסורי מזבח ד, ו) שהמשתחוה לבהמת חברו אסרה לגבוה, והשיגו הראב"ד הלא קי"ל אין אדם אוסר דבר שאינו שלו - אך שונה פסול 'נעבד' לקרבן מאיסורו בהנאה להדימו, שבהדיוט האיסור נובע מחלות שם 'עבודה זרה' החל על הנעבד, ואין בכח אדם להחיל שם על דבר שאינו שלו ולאסרו, אבל פסול נעבד לקרבן יסודו מחמת מעשה העבירה גרידא בלא החלת שם, הלכך גם בשל חברו פסול כי סוף סוף נעשה בה עבירה במה שעבדו לה. ומקור הדבר בירושלמי (כלאים ג, א): כשם שדבר שיש בו רוח חיים אעפ"י שלא נאסר להדיוט נאסר לגבוה, דכוותה דבר שאינו שלך אעפ"י שאינו נאסר להדיוט נאסר לגבוה. והיינו לומר שיסוד הטעם בשניהם אחד; אין חלות שם עבודה זרה אוסר אלא עצם המעשה שעבדו לה גורם לה פיסול.

חהוכיח הגר"ז סברא זו מסוגית הגמרא בע"ז (נד). לענין הנעבד

א בספר פנים יפות (בפרשת וארא. ושנה ושילש בענין זה בפר' בא) הקשה, כיצד הקריבו בני ישראל קרבן פסח מצאן מצרים והלא הצאן היה אליל למצרים כדכתיב 'הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלנו' והנעבד פסול לקרבן. ותירץ שע"י שמכרו המצרים לישראל את הבהמה [כדכתיב 'משכו וקחו לכם צאן'] חל בה דין 'ביטול' (כמו שאמרו בע"ז ג) ולפיכך הותרה. וכבר הביא קושיא זו השל"ה"ק (מסכת פסחים, תורה אור - מצה עשירה יב). וקדמם רבנו אפרים מבעלי התוספות [ותירץ תירוץ אחד שהצאן בא מארץ גשן משל ישראל ולא היה נעבד].

בלכאורה אין מובנת הקושיא מעיקרא, הלא פסול נעבד בקרבן דרשוהו (בחולין ג). ועוד) מ'משחתם בהם מום בס' ותנא דבי רבי ישמעאל כל מקום שנאמר השחתה אינו אלא דבר ערוה ועבודת כוכבים וכו', ומפני כן אמרו (שם) שדבר שאין המום פוסל בו, כגון עופות, צריך ילפותא מיוחדת שהנעבד פסול גם בו, וא"כ הרי שנו בתוספתא (פסחים ח, ז) שאחד הדברים שבין פסח מצרים לפסח דורות הוא שלא נהגו בפסח מצרים 'דקין ותבלולין' כלומר שאין המומים פוסלים בו, ואם כן בדין שגם הנעבד יוכשר בו כבעל מום. ואכן כן פירש המשך-חכמה (כא) שזוהו הטעם שהנעבד היה כשר להם לפסח. אלא שכבר נחלקו בדבר בירושלמי (פסחים ט, ה), האם המום כשר בפסח מצרים אם לאו, וכפשטיה דקרא 'שה תמים' ולא בעל מום, וא"כ נראה שקושיית המפרשים נסובה לפי הדעה הפוסלת בעל מום - כיצד הקריבו את הנעבד?

אלא שתירוץ הפנים-יפות צריך באור, כפי שהקשה הג"ר אפרים זלמן מרגליות בעל שו"ת בית אפרים (הוא המסדר את הספר פנים יפות) להחתם-סופר (ע' שו"ת חת"ס י"ד רלה): הלא ביטול עבודה-זרה אינו מועיל אלא לענין ההתר להדיוט אבל לא להכשירו לגבוה, וא"כ מה מועילה המכירה לישראל לחול על ידה דין 'ביטול' הלא מ"מ לענין הקרבה נשארה הבהמה בפסולה גם לאחר ביטול. ונקטו זאת כהנחה פשוטה בלא לפרש המקור, שאין ביטול מועיל לענין קרבן. אכן בודאי סמיכתם היתה על דברי הראשונים שכתבו כן בפירושו; הרמב"ן (בע"ז מו נב) ובית מדרשו (ע"ש ברשב"א

א אך במש"כ (בא יב, ה) הביא מהמדרש (רבה טו, ג) 'כך אתם יש לכם רשות ליטול מכל מקום שאתם רוצים, לפיכך נאמר תקחו'. אלא שלפ"ז קושיא מעיקרא ליתא כי נאמר להם הותר מפורש בדבר, ליקח אפילו מה שנעבד. ורק בגדר טעמא דקרא יש להבין ענין ההתר. ובלא"ה נראה שאין כאן קושיא מצד הדין, שהרי קודם מתן תורה לא נאסר להם הנעבד, ואף אם ננקט שבע"ז נפסל להם משום שנאמר 'תמים', מ"מ הקש 'השחתה' למום (כדלהלן) עדיין לא נאסר. ולכאורה גמרא ערוכה היא בע"ז כד. גבי נרבע דאינו פוסל, קודם מתן תורה שאני. אך שם יש לפרש כמוב"כ בשו"ת תורת-חסד (כג) שקודם מ"ת אין חוששים בסתמא לרביעה ולא אסור 'אליעזר ליקח' מניו משום חשש רביעה אלא לאחר מ"ת, ע"ש בסוגיא. [ובבית הלוי (ח"א מ, ג) נקט דנעבד פוסל בכל דבר שמחוסר אבר פוסל בו. ולפ"ז לכאורה אף קודם מתן תורה פסול שהרי מחוסר אבר פסול לקרבן אבל פסול בו - אך הבה"ל מייירי גבי עגלה ערופה ולאחר מתן תורה, ואכתי' י"ל דקודם מ"ת שלא נאסר הקש השחתה למום, לא פסל נעבד ונרבע בני נח]. עפ"י מה שהעירני הרב שליט"א.

ובשל"ה כתב שאיסור נעבד היינו לקרבן אחר, אבל להקריבו על ענין זה בעצמו, להראות שע"ז זו היא בטילה, אין בה משום - מותר. ונראה שזוהו תירוץ להסבר הטעם בלבד ולא דנא קאמר.

ב נראה לכאורה בדעת הפנים-יפות דכיון דגלי קרא ד'מן התורים' למעט עוף נעבד דפסול אעפ"י שאין המום פוסל בו, הרי גילה הכתוב שהנעבד הוא פסול בפניו, גם בקרבן שאין המום פוסל בו, וא"כ סבירא ליה דלא גרע פסח מצרים מעופות. או י"ל כפי שנקט בבית הלוי (ח"א מ) שלפי האמת כל דמחוסר אבר פסול בו, נעבד פסול, וא"כ בפסח מצרים דפסול מחוסר אבר לכי"ע כדכתיב 'תמים', גם נעבד פסול.

וסיוע לדבר, מדשייר בתוספתא נעבד ורובע ונרבע ולא מנאם בין הדברים הכשרים בפסח מצרים ופסולים לדורות (ואי"ל דבכלל 'מום' הוא, דעוף יוכיח שאין המום פוסל ונעבד פוסל).

ג וא"ש בזה הלא דין מכירת ע"ז אי חשיבא ביטול - במחלוקת שניה (בע"ז ג), וא"כ יישוב הפנים-יפות לא אתיא אלא לדעת תנאים אחת. אך כל הקושיא אינה אלא למ"ד מום פוסל בפסח מצרים, וי"ל דאיהו ס"ל דיש ביטול במכירה.

עוד י"ל שהביטול היה במה שעקדו אותם וזבחום כמוב"כ המש"ח [ופירושו שלכך אין כתיב בו קרבן אלא אחר שחיטתו - 'פסח הוא לה' שמקורם לכך לא היה ראוי. > לבדוק במהרי"ל דסק"ן >].

הרמב"ן במה שנימק שאין מועיל ביטול משום דילפינן (בדף מו) איסורו מאתנן בקל וחומר ובאתנן אין מועיל ביטול. ואין זו ילפותא בעלמא אלא כלומר גדר אחד בשני האיסורים; משום גנות המעשה שנעשה בחפץ, וזהו הטעם שאין מועיל בהם ביטול - בניגוד לאיסור ע"ז בהדיט הנובע משם 'עבודה זרה' שעליו ולכך מועיל בו ביטול.

י"ש לבאר יותר, דהנה מצינו באתנן זונה ומחיר כלב שאם נעשה שינוי בחפץ - הותר איסורו להביאם בית ה'. הם ולא שינוייהן' (ב"ק סה: וברמב"ם פ"ד מאיסור"מ), ואילו לענין איסור הנאה מעבודה זרה, פשוט שגם אם נשתנה שמו וצורתו - עומד הדבר באיסורו. ואולם לענין דבר הנעבד שנאסר לגבוה ולא להדיט, נסתפקו בגמרא (בע"ז מו:): האם מועיל בו שינוי להכשירו לגבוה אם לאו, ומסקנת ההלכה (רמב"ם איסורי מזבח ג"ד) להכשיר, בכגון המשתחוה לקמה - חטיה מותרים למנחות, שהרי נשתנו [ואף לפי הצד בגמרא לאסור, פירשו התוס' דהיינו מדרבנן אבל מדראורייתא פשיטא דמהני שינוי כאתנן].

ה"ר לפנינו שדין 'שינוי' ודין 'ביטול' מחלפי דוכתייהו; במקום שנוהג דין שינוי, כגון באתנן או בנעבד לענין הכשר קרבן - אין נוהג דין ביטול. ובמקום שנוהג דין ביטול, באיסור ע"ז להדיט - אין דין שינוי. וטעם הדבר מובן היטב לפי האמור: שינוי מועיל מצד שאין זה אותו החפץ שנעשה בו המעשה, לכך מועיל לענין אתנן ומחיר שאיסורם משום מעשה מגונה שהיה בו, וכן לענין פסול 'נעבד' לקרבן מועיל שינוי שהרי ענינו משום מעשה העבירה וכדברי הגר"ז, אבל אין השינוי מועיל לבטל איסורים החלים מצד החפצא, כגון איסור הנאה מע"ז החל מצד שמו של הדבר". ואילו ביטול מועיל רק לענין חלות שם הדבר בהווה ולא להסיר איסור הנובע ממעשה שנעשה בו בעבר, וכמו איסור נעבד ואיסור אתנן. והרי זה סיוע גדול שפסול 'נעבד' ענינו בגלל המעשה כאתנן, ולא מצד חלות שם בחפצא.

ונראה דנפ"מ בין שני הדינים לענין גידולים שגדלו לאחר שעבד להם; אם משום חלות שם ע"ז, נראה שהגידולים אסורים, דכל שאתה מהיה ממנה - כמוה, אך אם האיסור רק מחמת המעשה [באופן שלא נאסר להדיט, כגון במחובר], יש מקום לומר שהצומח לאחר מכן לא נאסר, שלא נעשה בו המעשה.

ד ובכך יש לפרש דברי רבנו חננאל, שפירש אותה סוגיא (בדף נד) כשעשה ישראל את הבהמה 'בימוס' לנסך עליה [היינו 'משמשי ע"ז'] באופן האוסרה אף להדיט וכגון שעשה בה מעשה שיש בה

ח אך מרש"י שם משמע שלכך פשוט דל"מ שינוי באיסור"מ, מפני שאיסור הנאה מצד מהותו כולל גם מה שנעשה מהאיסור, דהא הנאה היא. ומשמע לכאן שנקט שם דבר האסור מצד שמו היה יכול להועיל בו שינוי. ויתכן שזה תואם עם המבואר להלן בדעת רש"י שיש דין נוסף בנעבד"גם מצד שמו, ואעפ"כ משמע בגמ' לפרש"י דמהני שינוי.

ט ושמוא י"ש ליישב בזה דברי הט"ז (תרמ"ט סק"ה) שארבעת המינים שגדלו באילן לאחר שעבדוהו, מותרים למצוא [וכיו"ב הביא המשנ"ב (יא סק"ז)] מחלוקת האחרונים בזה לענין צמר הגדל בבהמה לאחר שעבדהו. ותמיהו האחרונים (א"ר ולבו"ש) הלא אף להדיט אסורה התוספת. וכן הקשו מפירות אשירה שאסורים לביכורים ופשתא דמלתא משמע אפילו צמחו לאחר מכן, ושמוא כוונת הט"ז שש"י מכירת המינים לישראל חל בהם דין ביטול ע"ז, וכיון שכן הרי מועיל הביטול אפילו לגבי מצוה שהרי חלוב שם ע"ז פקע בביטול, ומצד המעשה אין לאסור כי לא נעשה מעשה במה שצמח לאחר מכן. ועי' כע"ז בוכרין שמואל סו. וצ"ע.

מתוך אונס, כגון שאנסוהו עובדי כוכבים והשתחוה לבהמות; רבי זירא התירה אף לגבי גבוה, ורבא הסיק לחלק בין אם היה המעשה בצנעה או בפרהסיא, ואליבא דרבי ישמעאל המתיר איסור עבודת כוכבים בצנעה במקום אונס נפשות (ע"ש בתוס'). והרי אם פסול נעבד ענינו משום חלות שם 'עבודה זרה' שעליו, מה מקום לחלק אם עבודתו נעשית באיסור או מתוך התר דפיקוח נפש, סוף סוף חל עליו שם נעבד. [ומר' זירא שהכשיר אף בפרהסיא - אין קושיא, כי י"ל כיסוד החמדת-שלמה (לה) והאחרונים (ע' בקובץ שיעורים ריש כתובות ועוד) שמעשה באונס אינו מתייחס אל האדם העושהו וכאילו לא נעבדה כלל, ואעפ"י שהיה אסור לו לעבוד מ"מ שם 'אונס' עליו כמוש"כ התוס' והרמב"ם, אבל לרבא שחולק וסובר שאף מעשה באונס אסור, הרי דלדעתו חשיב 'נעבד', אם כן מה מקום יש לחלק אם נעשה בהתר או באיסור?]. ומוכח מזה שהפסול אינו חלות שם 'נעבד' אלא מה שנעשה בו עבירה, ולכך כשנעשה מתוך התר לא נפסל.

ולפי"ז מיושבים דברי רש"י ותוס', כי אעפ"י שלא חל שם עבודה זרה על ההר, הסיקו שאבניו פסולות למזבח מפני שנעשתה לו עבודה, שהרי זהו יסוד פסול נעבד, מפני מעשה העבירה ולא משום חלות שם ע"ז.

ונראה שרש"י הולך בזה לשיטתו במה שפירש (בע"ז נד.) שהמנסך יין לעבודת כוכבים על קרני הבהמה, אעפ"י שעשה את הבהמה כ'משמשי עבודת כוכבים' לא נאסרה לקרבן שאינה דומה לבהמה הנעבדת. וכתב הר"ן בחדושי פירוש לפירושו, שלא מיעט הכתוב מקרבן אלא נעבד ומוקצה ואילו משמשיין לא למדנו. ונראה שאם גדר פסול 'נעבד' הוא משום חלות שם 'עבודה זרה', אין מסתבר כל כך לחלק בין נעבד למשמשי ע"ז שהרי שניהם אסורים בהנאה להדיט [בדבר שאין בו רוח חיים], וכשם שהנעבד נפסל לגבוה אעפ"י שיש בו רוח חיים מפני ששם ע"ז עליו, כך ייפסלו המשמשיין לקרבן משום חלות שם 'משמשי ע"ז' שעליהם (וע"ש קושית הריטב"א). אך לפי האמור שייסוד הפסול הוא משום שנעשה בה עבירה, שפיר יש לחלק ולומר שדוקא כשעבדו לה נפסלה, לא כששימשה כבימוס בעלמא, שאין זה מעשה האוסר.

ג ולפי זה נראה לבאר טעם הדין הנ"ל שאין מועיל ביטול בעבודה זרה להכשיר לגבוה, כי ענין הביטול שייך לבטל חלות-שם, שע"י מעשה הביטול בטל שם 'עבודת כוכבים' ממנו מכאן ואילך, ואולם דבר שסיבת פסולו היא המעשה שנעשה בו בעבר ולא מפני שמו, אין מועיל בו ביטול שהרי גם אם בטל ממנו שם ע"ז, סוף סוף נעשה בו בעבר מעשה האוסר. ובזה יש לבאר עומק דברי

ד לכאן יש מקום לפרש אף בדעת רבא כסברת החמ"ד ש'אלא דפרהסיא הואיל והיה אסור לו, סובר שלא הפקיעה תורה את המעשה מלהתייחס אליו [דסוף סוף שאני מימיתעסק דאינו נעשה בדעת ובכוונה, אלא דהתורה הפקיעה מעשה באונס מלהתייחס לאדם, וכאן לא הפקיעה שהרי היה אסור לו הדבר], משא"כ בצנעה. ואף לפירוש הסב"ג המובא בתוס' שאף בצנעה אסור לו מ"מ אין זה אלא משום ביטול עשה ד'ואהבת' (ע"ש בלשון התוס'). משא"כ בפרהסיא דאדריה קרא לאיסור ע"ז.

ה וכן נראה כוונת האבנ"מ בתשובה זו, כדמשמע בדקדוק לשונו.

ו ואמנם הגר"ז עצמו נקט דבריו רק בדעת הרמב"ם ולא בדעת רש"י בחולין מ, אבל נראה שעיקר סברתו אכן מוכחת מפרש"י שאעפ"י שלא חל שם ע"ז על המחובר מ"מ פסול לגבוה.

ז אם כי נראה שאין הסברא מוכרחת שהרי קילי טפי מע"ז גופא (דהא ע"ז גופא נאסרה מיד שעשאוהו למ"ד ואילו במשמשיין הכל מודים שאינם נאסרים עד שיעבדו להם, כבע"ז נא), וכשחידש הכתוב נעבד פסול הגם שמותרים להדיט, לא שמענו דמשמשיין פסולין. ואדרבה, אם נבוא משום המעשה יש מקום לסברא הפוכה, דנעבד לא עשה מעשה בגופה אלא השתחוה לה, משא"כ כשנשתמש בגופה חמיר טפי.

הכס"מ, גניזה זו למה, ה"ל לשרפה או לאבדה. והנה מקור הלכה זו הוא בגמרא בע"ז נב: 'מנין לע"ז של ישראל שטעונה גניזה...? אלא שהריטב"א פירש הכוונה לשריפה ולאכבוד, ואילו רש"י (שם) ותוס' (ביבמות קד.) מפרשים 'גניזה' דוקא, ולשיטתם ע"ז ביד ישראל אינה טעונה שריפה אלא גניזה. אבל הרמב"ם לא חילק בין ע"ז של גוי או של ישראל, ומשמע שבכל אופן טעונה שריפה או שחיקה וזריה לרוח, ואם כן תימה מהו שכתב כאן 'גניזה'.

ונבונים בזה דברי הכלי-חמדה (שם) דהכא שאני דמיירי בע"ז שבטלה, שאמנם אין מועיל ביטול בשל ישראל להחזירה אבל מועיל לה דסגי לה בגניזה. ואם כי דבריו מוכחים ברמב"ם אבל לא פורש הטעם. אך לפי הדברים דלעיל [המובאים בכלי-חמדה גופי'] מצינו לכך טעם ישר, כי בעצם גם בע"ז של ישראל מועיל הביטול לענין הפקעת שמה ממנה כשם שהוא מועיל בנכרי, ומפני כן הועיל הביטול בכך שאין צריך לשרפה ולאבדה שהרי אין עליה שם 'עבודה זרה', אלא שמצד האיסור שחל בה על ידי המעשה, נשארה באיסורה בלא שם 'עבודה זרה', ומצד איסור זה טעונה גניזה".

מעשה מובנים דברי ר"ח שמועיל ביטול למשמשיין אף בשל ישראל, שהרי במשמשיין אין מעשה האוסר אף לגבי גבוה אלא חלות שם איסור בלבד כאמור, והרי על חלות שם עבודה זרה מהני ביטול אף ע"י ישראל.

נמצא אם כן שיטת הר"ח מתבארת היטב אם נניח שסובר כדעת רש"י שבמשמשיין אין איסור לגבוה, והיינו מפני שפסול לגבי גבוה יסודו במעשה ובמשמשיין אין מעשה האוסר אלא חלות שם בלבד, הלכך מאותו הטעם מועיל ביטול במשמשיין אף לענין קרבן הגם שנאסרו להדיוט, והוא הטעם שמועיל הביטול אפילו במשמשיין של ישראל.

ונראה להוכיח שכן היא שיטת הרמב"ם כרבנו חננאל [רבו דרבן] בדינים הללו, שכתב בהלכות לולב (ה,א): אחד מארבעת המינים שהיה מאשרה הנעבדת, אעפ"י שבטלו האשרה מלעבדה - פסול. היה של עבודת כוכבים - לא יטול לכתחילה ואם נטל יצא. וכבר האריכו רבות לבאר דבריו העלומים; מה בין אשרה ללולב של עבודה זרה, והרי בגמרא (סוכה לא): רמינן להו אהדדי ומתרצינן 'הכא באשרה דמשה עסקין'. והתוס' פירשו שם בשלש דרכים מהי 'אשרה דמשה', ושולשתם אינם מתיישבים עם דברי הרמב"ם. ופירש במרכבת המשנה [וכן הוא בקיצור בפירוש רבנו מנוח שם] שכוונת הרמב"ם 'ב'לולב של עבודה זרה' - לולב שהוא ממשמשי ע"ז, והראה שכן היא לשון הרמב"ם בכל מקום באמרו 'של ע"ז'.

יא לפי דרך זו יוצא שבע"ז של ישראל שביטלה לא אמרינן כתותי מכות שיעורא, דלא כהתוס' ביבמות קד' ומשמעות דברי רבנו מנוח (הל' שופר א,ג). וצ"ע לפי"ו בסוגיא שדוחק וזרה לרוח או מטיל לים, דלפי המבואר בפנים חסני בשבירה בעלמא וקבורה אף בלא שחיקה, כיון שכבר נתבטלה ביד ישראל. עוד נראה לפי"ו שלענין טומאה, מועיל ביטול אף בשל ישראל כיון שפקע ממה שמה אעפ"י שנשראת באיסורה, וכסתומית הדברים בגמ' נב: ואם כי הריטב"א שם כתב להעמיד בשל גוי בלבד [וכתב שהנגמרא חזרה בה מהאוקימתא הקודמת], זהו לפי שיטת דאף ע"ז של ישראל טעונה שריפה ואין הביטול מועיל בה כלום, משא"כ לדעת הרמב"ם ור"ח. ואילו הריטב"א לשיטתו שחלק (שם ובדף נד) על ר"ח בדין ביטול משמשיין של ישראל. ומתקיימת בזה תמיהת האבי-עזרי (נשאר אבות הטומאות ו,י) על דברי הרמב"ם המורים שכשם שבכלים המשמשים מועיל ביטול לטהר אף בשל ישראל, כך בע"ז עצמה. ולפי האמור אפילו בע"ז גופא מועיל הביטול לטהר. נמצא אפוא ראייה גדולה מהרמב"ם להדריך הג"ל בביטול מהני להפקיע שמה ממנה אף בע"ז של ישראל. ואילו לשיטתו בכל המקומות שנקט כהר"ח.

תפיסת יד אדם, ומוכל מקום מועיל לו ביטול, שמועיל הביטול למשמשיין. והקשה עליו הריטב"א הלא מדובר בגמרא על בהמת ישראל והרי ע"ז של ישראל אין לה בטלה ולמה יועיל הביטול ל'משמשיין' של ישראל. עוד הקשה: אפילו אם תאמר שיש להם ביטול הלא להכשיר לגבוה אין מועיל הביטול.

אכן נראה שדעת הר"ח כרש"י שאין פסול לקרבן אלא בנעבד ולא במשמשיין, ומהטעם הנזכר שהפסול נובע מהמעשה, ומעשה של שימוש לדבר אחר אינו חשוב לפוסלו, אלא כיון דלפר"ח מיירי שעשה בה מעשה באופן האוסר אף להדיוט, והרי האיסור להדיוט נובע מחמת חלות שם 'משמשיין' [ולא משום שנעשה בה מעשה], אם כן מצד איסור זה גופא יש לפסלה לגבוה, כדין כל דבר האסור בהנאה לישראל, אלא שכלפי איסור זה מועיל ביטול לסלק שמה מעליה, וממילא מותר אף לגבוה, שהרי הטעם דבעלמא אין מועיל ביטול להכשירו לגבוה, הוא רק משום שנעשה בו מעשה עבירה, וכאן אין לאסור מחמת המעשה דהלא מיירי במשמשיין וכנ"ל, רק משום חלות שם איסור הקיים בהדיוט - לזה מהני ביטול (וכן פירש בזכרון שמואל סו).

ועדיין לא נתישבה הקושיא הראשונה של הריטב"א, מדוע מועיל כאן ביטול הלא במשמשיין ד'ישראל עסקין'.

ונראה לפרש זאת על פי דברי הירושלמי (ע"ז ד,ד): ע"ז של נכרי אסורה מיד לפיכך יש לה ביטול, ושל ישראל משתייעבד לפיכך אין לה ביטול. אמר רבי זעירא לית כאן לפיכך וכו'. והדברים סתומים, מה ענין הביטול לזמן חלות האיסור, ובספר כלי חמדה (ר"פ עקב) הביא בשם האבני-נזר ותלמידו החלקת-יואב, שמפני שהנכרי אסור הע"ז ביחוד בלבד לכך מועיל לו הביטול, משא"כ ע"ז של ישראל הנאסרת במעשה אין לה ביטול. ונראה בבאור הדבר, שבאיסור ע"ז [להדיוט] יש חילוק בין עבודה זרה של נכרי שאיסורה משום חלות שם ע"ז עליה כנ"ל, ובין ע"ז של ישראל שנאסרת גם מחמת המעשה [אלא שאיסור זה מותנה בחלות חפצא של 'עבודה זרה', שלא כבפסול קרבן שהמעשה פוסל גם בלא חלות שם כנ"ל], וזהו הטעם שאין לה בטלה, כי כאמור דין ביטול מועיל רק בדבר שאיסורו מחמת שמו ולא במי שאיסורו בא לו מחמת מעשה. וזו כוונת הירושלמי שע"ז של ישראל נאסרת משתייעבד ולפיכך אין לה ביטול - כי איסורה מחמת מעשה העבודה שנעשה בה, משא"כ עבודה זרה של נכרי אין המעשה אוסרו אלא שם 'עבודה זרה' החל ביחודו'.

וראיה לכך מדברי הרמב"ם בהלכות ע"ז (פ"ח ה"ו) שכתב כיצד מאבד עבודה זרה - שדוחק וזרה לרוח או שורף ומטיל לים המלח. ובהמשך (ה"ט) כתב: עבודת כוכבים של ישראל אינה בטלה לעולם.. אלא אסורה בהנאה לעולם וטעונה גניזה. וכבר תמה

י לפי סברא זו נראה לכאורה שהדבר תלוי מי עבדה ואינו תלוי בבעלות עליה, שאף אם עבד ישראל בדבר של נכרי אין לה בטלה [ועיקר הדין אכן מופיע בחדושי הגר"ח בנתיב ח"א לו,ג אלא שטעמו שם לא נתבאר כ"כ, ולפי האמור מובן]. ואמר הרב שאין זה מוכרח כי אפשר שחלות איסור שע"י המעשה אינו אלא בשל ישראל. ולאידך גיסא, אם עבדה נכרי והגיעה ליד ישראל - לפי האמור היה בדין שיהא לה ביטול, אבל אין הדבר כן, כדמוכח מסוגיות הגמרא (מב נג), אלא שלדעת כמה ראשונים דין זה שע"י של נכרי שבאת ליד ישראל אין לה ביטול, אינו אלא מדרבנן (עב"י קמו ובט"ז), ואולם בדעת הרמב"ם אין הדבר ברור, יש אומרים שמכך שהכליל (ח,ט) אופן זה עם ע"ז שעבדה ישראל משמע שהוא דין תורה (שעה"מ פ"ח מלולב; אחיעזר ח"ב טו,ד), אך בכלי חמדה נקט בדעת הרמב"ם שאממ"ד". ושמו"ל דבחה גופא נחלקו הדעות בירושלמי האם הדברים תלויים אם לאו. ורבנו חננאל נקט שהדברים תלויים ולכן סבר שמועיל ביטול במשמשיין של ישראל כדלהלן.

[שם] - ואמנם כן; מאתנן ילפינן איסור מחמת המעשה, דומיא דאתנן שאיסורו מחמת המעשה ולא מחמת חלות שם [וכפי שביארנו לעיל עפ"י ד' הרמב"ן, שלכך אין מועיל ביטול הנעבד לענין הקרבה כי איסורו מחמת המעשה, דומיא דאתנן. וגם ילפינן מזה למחבר הגם שלא חל שם אליל על ההרים - כי האיסור נובע מעצם המעשה וכן"ל], ואילו ב'משחתם' [שנאמר בבהמה ולא במחבר]. נתחדש שחל בו שם עבודה זרה לפסלו. ויגיד עליו רעו, דומיא דבעל מום שהוקש אליו שהוא פסול בחפצא.¹⁰

ובזה תאיר באור חדש הגמרא בע"ז מו: ה"ל שנסתפקה אם יש פסול נעבד במחבר, דסברה הגמרא לומר דדוקא בבע"ח איכא פסול נעבד מחמת שם אליל שחל עליהם וממילא איכא פסול בחפצא דומיא דבע"מ, אבל במחבר דליכא שם 'אליל' על החפצא כמו שכתב רש"י בחולין (מ), לא יהיה פסול נעבד. וזהו דהסיקה הגמרא דאיכא עוד ילפותא בק"ו מאתנן דאיכא פסול נעבד מחמת המעשה גרידא אף בלא שם 'אליל', ומהאי טעמא איכא פסול נעבד גם במחבר, ובבע"ח איתנהו ב' הפסולים דנעבד, גם מחמת המעשה וגם מחמת שם אליל שהוא פסול בחפצא.

זמה שסובר רש"י (בדף נד) שבמשמשינן אין איסור לגבוה [והלא מ"מ חלות שם 'משמשינן' עליו, גם אם אין תורת מעשה הפוסל] יש לומר כפשט דברי הר"ן המובאים לעיל שלא גילה הכתוב לפסול אלא הנעבד והמוקצה, אבל במשמשינן לא שמענו. ואולם פירוש רבנו חננאל ה"ל יכולים להתפרש עתה בדרך זו: גם לדעתו שני דינים בפסול נעבד, פסול מחמת שמו ופסול מחמת מעשה, ובמשמשינן ליכא אלא פסול מחמת שמו כנ"ל, ולכך הם פסולים לגבוה, ואולם מועיל בהם הביטול אף לגבי גבוה ואף בשל ישראל מפני שאיסורם מחמת שמם ולא מחמת מעשה.

ובזה יש ליישב דברי הרמב"ם שפסק (איס"מ גיד) המשתחוה לקמה חטיה מותרים למנחות שהרי נשתנו, ומאידך כתב (שם ד; ז; ציצית א,יא) שהמשתחוה לבהמה, צמרה פסול לבגדי כהונה ולציצת. והרי עשיית החוטאים וצביעתם הוי שינוי הקונה בגזילה, ומאי שנא מקמה שעשאה חטים¹¹. אך לפי האמור אתי שפיר כי בבהמה ישנו פסול נוסף של נעבד מצד חלות שם 'אליל' ועל זה לא מהני שינוי, דדוקא על איסור שסיבתו המעשה מועיל בו שינוי לומר אין זה אותו חפץ שנעשה בו המעשה וכן"ל, הלכך רק בקמה וכד' מהני, שאין בה חלות שם אליל, משא"כ בבהמה. ועיקר

¹⁰ יש לשאול, אם כן דמצינן ללמוד איסור נעבד מאתנן, יהיו גם המשמשינן אסורים לגבוה בהאי ק"ו, ומה אתנן דמותר להדיא אסור לגבוה בבע"ח, משמשינן שאסורים בתלוש להדיא בדבר שאין בו רוח חיים, יהיו אסורים לגבוה בבע"ח - והרי דעת רש"י בע"ז ה"ל שמוותרים. ומה נראה לכאן שלדעת רש"י אין לנו ללמוד מאתנן לבד עיקר האיסור [ועריך לכאן הטעם] רק ילפינן להכליל פרטים מסוימים כגון מחבר. וצ"ע.

¹¹ ואף שרש"י בחולין מ. הביא קרא ד'תועבת מצרים' ולא הביא קרא ד'משחתם', נראה דההוא קרא מגלה שחל שם אליל עליהם וממילא מסתבר לדרוש ממשחתם שהנעבד פסול. וא"ת הלא מקרא ד'משחתם' ילפינן גם כן רובע ונרבע וההוא משום מעשה העבירה ולא משום חלות שם, דהא אף בשל חברי אסור נרבע וכן"ל. וי"ל שאף הנרבע אסור מחמת שם 'השחתה' שחל עליה וכמו מום, ובדבר הנאסר מחמת מעשה נפועל, אדם אוסר דבר שאינו שלו. ונפ"מ לפ"ז שצמר הנרבעת פסול לציצית דלא מהני בו שינוי כמו בהמה שנעבדה כדלקמן (וכ"מ בבאור הלכה י"ח). ועדיין יש לעיין: אם יש פסול נוסף מצד חלות שם אליל, הדרא קושית הגר"י בטעמו של רבא לחלק בין צנעה לפרהסיא בבהמה, הלא אף בצנעה יש לו להאסר מצד חלות שם ע"ז הגם שנעשה בהתר.

¹² יש מפרשים שאין זה שינוי גדול כמו קמה שעשאה סולת או פשתן נטוע שחוטיו כשרים לציצית (ע"י בלשון הרמב"ם ציצית א,יא. משנ"ב י"א סק"ה ובשעה"צ בשם הפרשני). אך עדיין אין מובן הלא בגזילה חשיב זה לשינוי, וכמו שהקשה העולת-תמיד. ומה שכתב בשעה"צ דמ"מ לגבוה חמיר טפי אכתי צ"ב הגדר. וגם קשה דאף לגבוה כתב הרמב"ם (איס"מ ד,טו יח) גבי אתנן ומחיר דחטין ועשאן סולת כשר. ולכאן אין זה שינוי גדול יותר מצמר ועשאו בגד - ומוכיח דענין תלוש הנעבד שאני דאיסורו בחפצא ולי"מ שינוי.

כוונתו למשמשינן ולא לע"ז עצמה¹². נמצא מבואר שלולב הנעבד דהיינו של אשירה - פסול, ונקט הרמב"ם שדבר הנעבד ונאסר לגבוה אעפ"י שמוותר להדיוט - פסול למצוה אפילו בדיעבד, ובגמרא (ע"ז מו). נסתפק בדבר ריש לקיש, ונקט הרמב"ם להחמיר [ואולם להתוס' בפירוש אחד הנידון אינו אלא לכתחילה. וי"מ שהנידון אף בדיעבד ואולם רבא חולק ומתיר, וכדעת רב דימי בע"ז שם. עתוס' ע"ז שם וסוכה לב]. ואפילו ביטול אין מועיל לו, וכמובא לעיל שלדעת רוב-ככל הראשונים והרמב"ם בכללם, אין ביטול מועיל לגבי הכשר לגבוה, וה"ה למצוה. וכן פסק הרמב"ם לענין ציצית (ציצית א,יא) המשתחוה לבהמה - צמרה פסול לציצית. ואולם לולב שהוא של 'משמשינן' - יצא בדיעבד.

הרי מבואר שדעת הרמב"ם כרש"י דבמשמשינן אין איסור לגבי דבר מצוה, וה"ה לגבוה - שהרי הרמב"ם סובר להשוותם. ועוד משמע כר"ח שמועיל הביטול במשמשינן אפילו בישראל, מכך שהרמב"ם סתם וכתב 'לולב של ע"ז' דמשמע אף של ישראל¹³.

ה עתה נראה להוסיף ולחדש שלפי דעת רש"י שני דינים ישנם בבהמה הנעבדת; בתמורה (כה); פירש רש"י שמקור הדין שציפוי שעל הבהמה הנעבדת אסור בהנאה, הוא מכך שהנעבד אסור לגבוה וכיון שכן - ציפוי אסור אף להדיוט, דקרינא ביה לא תחמד כסף וזהב עליהם. ולכאורה אין הדבר מובן כלל (כפי שתמה בזכרון שמואל סזג), הלא לפי המבואר לעיל עפ"י דברי רש"י בחולין (מ), הנעבד אסור מפני מעשה העבירה ולא מפני שחל עליו שם 'עבודה זרה', שהרי על ההרים הנעבדים לא חל שם ע"ז ותקרובתם מותרת ואעפ"כ הסיקו בגמרא שאבניהם אסורות למזבח. וא"כ מה ראייה יש מכך שהנעבד פסול לגבוה, לאסור הציפוי להדיוט, והלא דין מסויים הוא שחל פסול לגבי גבוה בדבר שנעשתה בו עבירה, הגם שאינו 'עבודה זרה'.

זמה נראה שנקט רש"י שבבהמה הנעבדת יש בה שני דיני פסול לגבי גבוה; מלבד הפסול מצד המעשה שנעשה בה, פסולה מחמת שם 'אליל' שעליה [וכפי שכתב רש"י בחולין ה"ל, ששם אליל עליה כדכתיב 'תועבת מצרים'] ומצד הדין הזה שמענו לאסור ציפוי בהנאה, שאמנם היא עצמה לא נאסרת להדיוט מחמת שאין בה תפיסת יד אדם, אבל ציפוי נאסר שהרי היא אסורה לגבוה מפני שחל עליה שם עבודה זרה, וממילא קרינן בה 'פסילי אלהיהם וגו' לא תחמד כסף וזהב עליהם' לאסור הציפוי להדיוט.

ומקור שני הדינים הללו בבהמה הנעבדת, נראה לבאר, דבתמורה שם למדו איסור נעבד מ'כי משחתם בהם מום בס' כמובא לעיל, ואילו בע"ז (מו): למדו איסור נעבד במחבר בקל וחומר מאתנן שמוותר להדיוט ואסור במחבר לגבוה, נעבד שאסור בתלוש להדיוט כל שכן שייאסר בו מחבר לגבוה. והרי מאותו קל וחומר יש ללמוד איסור נעבד בבעלי חיים [וכבר עמדו על כך התוס' בתמורה

¹³ ע"י גם בריש הל' שופר שכתב הרמב"ם כלשון זו, שופר של עיר הנדחת פסול ושל ע"ז לא יתקע בו ואם תקע יצא. וי"ל גם שם כדכחא דמיירי במשמשינן [ודלא כהרשב"א המובא במ"מ שם שפירש אף בע"ז עצמה]. ושמה יש מקום לומר דהתם מהני ביטול לנעבד אף למצוה, כיון שהמצוה בשמיעה, אין נידון השופר כחפצא דמצוה ממש, ומהני ביטול אף בע"ז עצמה.

¹⁴ עפ"י המרכבת-המשנה. ולענ"ד אינו מוכרח, דפשת הדברים מיירי בלולב של עובדי ע"ז שביטלוהו ובא ישראל ליטלו למצוה. אולם הא מיהת מוכח דמהני ביטול לענין מצוה.

פסול 'נעבד' לקרבן

החילוק נמצא מבואר בפירוש ר"י קורקוס (שם) שזכינו לו בדורנו, שבהמה חמורה יותר ממחומר. ולפי האמור נתבאר טעמו".

וזמה שמשוה הגמרא (בע"ז מו-מו) דין שינוי בבהמה עם שינוי בקמה, שבאו להוכיח שם מולדות האסורים לגבי מזבח להמשתחוה לקמה, יש לומר דשאני שינוי ולדות [בסלקא-דעתין] שאינם נידונים כאותו החפץ שנשתנה אלא כחפץ אחר, דמעיקרא בשר בעלמא והשתא בעל-חיים ועל כן מהני שינוי כזה גם לענין חלות שם בחפצא].

ו עתה נשוב לדברי הפנים-יפות בעל ההפלאה ונראה כמה נפלאו דבריו וצדקו יחדיו, דהנה מבואר בתוספתא פסחים (ח,ז) שפסח מצרים אין בו פסול 'אתנן', שלא כפסח דורות. ובמשך חכמה (בפרשת וישב ובכי-תצא) נקט שאתנן פסול בבמת יחיד. ואולם הגר"י אברמסקי (בחזון יחזקאל על התוספתא שם) חולק, שנקט על פי גירסת התוספתא המדויקת (במהד' צוקרמנדל) שנקטה דין האתנן בפסח מצרים ודין בעל מום בתרי בבי, שאף כי לענין מום בפסח מצרים הדבר שנוי במחלוקת (כמובא לעיל מהירושלמי בפסחים ט,ה), באתנן הכל מודים שכשר בבמת יחיד, משום שאתנן נפסל רק לביית ה' ככתוב, משא"כ בפסח מצרים שלא קרב בבית ה'.

ז"ל"ע אם לסברא זו נתבין הרי"ק, שהרי הוא כתב לעיל מיניה חילוק זה גם לענין האוסר את של חברו, שבמחומר אינו אוסר [כמו שדקדק הרמב"ם לכתוב מעיין הנובע 'בארצו'. וע' בזה או"ש ואבי עזרי] ובבהמה אוסר, ושם הרי אין זו הסברה הגורמת, דאדרבה, דבר שאיסורו מחמת מעשה נאסר יותר בשל חברו כבאור הגר"י. ואפשר שכוונת הרי"ק לחלק בסברא דרבנן, דבהמה חמורה טפי.

והנה כתב החתם-סופר (יו"ד רלה) בתשובה לשאלת הגרא"ז הנ"ל הלא ביטול אינו מועיל לגבי הכשר לגבוה, שיש לדקדק מדברי הפנים-יפות (בפרשת בא) שהקשה אותה קושיא גם לגבי הזבחים שהקריבו במדבר מהבהמות שהוציאו איתם ממצרים, אלא ששינה שם והביא מדברי הגמרא שבהמות עכו"ם הנמכרת, מכירתה מוכחת עליה שלא נעבדה מעולם, ואילו לענין קרבן פסח הביא דברי הגמרא שהמכירה מהוה חלות ביטול. ופשר השינוי, כי אמנם לענין הקרבה במשכן לא סגי בביטול להכשירה, אבל בפסח מצרים מהני משום ד"אחר ביטול לא שייך מיאוס לגבוה, משום הכי גבי 'משכו' לא הזכיר מורי ורבי זצ"ל אלא ביטול ולא שלא נעבדו כלל, ועמקו מחשבות רבינו הפלאה זצ"ל". ועומק דבריו מתבאר לפי כל הנ"ל, שהרי נתבאר ששני דינים יש בפסול 'נעבד' בבהמה; משום חלות שם אליל, הנלמד מ'כי משחתם בהם מום בס', ומשום שנעשה בו מעשה עבירה - וזה נלמד בקל-וחומר מאתנן. והשתא נחזי אנן; הרי מצד הפסול הנלמד מ'אתנן' - אין לפסול פסח מצרים שהרי לא היה שייך שם פסול זה לדברי הכל משום ד'בית ה' אלקיך' כתיב, וכמו שנקט בחזון יחזקאל. ורק משום שהוקש הנעבד למום ואיכא למ"ד דמום פוסל בפסח מצרים, מצד זה הוקשה לו - והרי גדרו של פסול זה הוא מצד חלות שם 'אליל' שעליו - והרי לזה מהני ביטול כנ"ל, לבטל החלות-שם. ומה מאד עמקו דברי רבנו החתם-סופר זצ"ל. [והמשך-חכמה שהשוה שנקט לפסול אתנן בבמת יחיד, לשיטתו אזיל במה שנמנע מתירון הפנים-יפות, שלדעתו למ"ד מום פוסל אף אתנן פוסל וא"כ לא מהני ביטול].

עיקרי דברים לשיעור תמד - פר' וארא ה'תשע"ו

א זה שאין ביטול מועיל בעבודה-זרה של ישראל, נראה עפ"י הירושלמי שהוא מפני שישראל אוסר הדבר מצד המעשה בנוסף לחלות-שם ע"ז, והרי אין ביטול מועיל על איסור הבא מחמת מעשה העבירה כאמור.

ב ואולם לענין הפקעת חלות שם 'אליל' נראה שמועיל הביטול אף בשל ישראל. וזהו פשר דברי הרמב"ם (כפי שפירשם בעל כלי חמדה) שמועיל ביטול בע"ז של ישראל להפקיעה מחיוב איבוד אלא די לה בגניזה כשאר איסורים - מאחר ובטל ממנה שמה. (ד)

ג משמשי עבודת כוכבים שאינם אסורים להדיוט כגון בעלי חיים, לדעת רש"י ר"ח ורמב"ם (שלא כדעת הרמב"ן ובית מדרשו) מותרים לגבי גבוה. (ב ג)

ד משמשי האסורים להדיוט, כגון שיש בהם תפיסת יד אדם - אסורים אף לגבוה, והוא הדין לדבר מצוה (להרמב"ם), אבל מועיל להם הביטול להכשירם (לפר"ח ורמב"ם) שהרי פקע שמם ע"י הביטול ואין במשמשיין מעשה האוסר, שלא כבנעבד שיש בו מעשה הפוסלו. (ד)

ה אמור בפסח מצרים שהאתנן כשר בו (כפי שדייק הגר"י אברמסקי מהתוספתא). (א א)

ו פסח מצרים, גם אם ננקוט שהנעבד פסול בו [כפי דעת התנאים שהמום פוסל בו והרי הנעבד הוקש לבעל מום], לאחר ביטול ודאי כשר - כדברי בעל ההפלאה.

ז מעם הדבר מבואר עפ"י הנ"ל, שהרי שני דינים ב'נעבד'; מחמת שמו ומחמת המעשה. לענין שם 'אליל' מועיל הביטול להפקיעו, ואילו איסור שמחמת המעשה - שמקורו מדין אתנן - אינו

א בהמה שעבדוה עבודה זרה נפסלה לקרבן. יסוד הפסול הוא מפני שנעשה בה מעשה עבירה, בדומה לבהמה הנרבעת וכד' (כדברי הגר"י). כן יש להוכיח מדברי הרמב"ם, רש"י ותוס'. (ב)
מדברי רש"י בתמורה ובחולין נראה שישנו דין נוסף שענינו משום חלות שם אליל על הבהמה.

דין זה האחרון אמור רק בבהמה [מ'משחתם'] ולא במחומר הנעבד, בניגוד לדין הראשון שהוא חל גם במחומר [ונלמד בקל וחומר מ'אתנן' ו'מחיר'] מצד המעשה המוגנה שנעשה בה. (ה)

ב נראה שביטול עבודה זרה מועיל רק כלפי הדינים הנובעים מחמת שמה, אבל הדינים הנובעים מחמת המעשה שנעשה בה, אינם מסתלקים בביטול.

זהו הטעם לכך שהביטול מועיל רק לענין איסור הנאה להדיוט ואינו מועיל להכשיר הנעבד להיקרב לגבוה, כי פסול זה נובע מחמת המעשה כאמור. ודומה לדין ה'אתנן' ו'מחיר' שאין מועיל בהם 'ביטול' להכשירם. (ג)

מאידך, דין 'שינוי' מועיל להפקיע איסורים שסיבתם המעשה שבעבר, לאמר אין זה אותו החפץ שנעשה בו המעשה, אבל אינו מועיל להפקיע איסור חפצא הנובע מחמת חלות שמו.

לפיכך מועיל שינוי באתנן ובפסול נעבד לקרבן, ואינו מועיל לאיסור הנאה מע"ז.

מדברי הרמב"ם נראה שאין מועיל שינוי בבהמה הנעבדת, להכשירה לקרבן. וזהו מחמת הדין הנוסף שיש בנעבד, מצד שם 'אליל' שעליה כנ"ל. ואולם שאר הנעבדים האסורים לגבוה, כגון מחומר, מותרים ע"י שינוי. (ג ד ה)